

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ **ERSA**

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ (RSAI, ERSA)

“Οικονομική Κρίση και Πολιτικές Ανάπτυξης και Συνοχής”

10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ,
Θεσσαλονίκη, 1 – 2 Ιουνίου 2012

Συνδιοργάνωση

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης:

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

**ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ - ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ:
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ. Ο ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ, ΩΣ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ.**

Δρ. Κωνσταντίνος Μαρινάκος

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Πάτρα, Ελλάδα

E-mail: mark@tri.forthnet.gr , Tel/fax: + 30 2710 232 356 + 30 6932568559

Δρ. Ανδρέας Παπαθεοδώρου

Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Χίος, Ελλάδα

E-mail: a.papatheodorou@aegean.gr , Tel: +30 22710 351 54, Fax: +30 22710 350 99

Δρ. Γιώργος Αγιομυργιανάκης

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Πάτρα, Ελλάδα

E-mail: gmagios@eap.gr , Tel: +30 2610 362 554, Fax: +30 2610 367 442

1. Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία, η αναπτυξιακή στρατηγική που αναπτύσσεται είναι άμεσα συνδεδεμένη με το πρότυπο χωρικής ανάπτυξης που έχει υιοθετηθεί σε περιφερειακό-τοπικό επίπεδο. Συχνά οι χρήσεις γης προσδιορίζονται μέσω ενός συμπλέγματος οικονομικών αναπτυξιακών παραγόντων. Όλοι αυτοί οι οικονομικοί παράγοντες, σε διαφορετική βέβαια κλίμακα ο καθένας από αυτούς, αλληλοσυνδέονται και στο σύνολό τους ασκούν πιέσεις στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, με αποτέλεσμα τα συχνά φαινόμενα συγκρούσεων μεταξύ των ενδιαφερομένων επί ζητημάτων χρήσεων γης, με την μεγαλύτερη βέβαια ανταγωνιστικότητα να παρατηρείται μεταξύ του πρωτογενή τομέα και του τουρισμού. Επιπλέον μεγάλη σημασία κατά τη μελέτη της εξέλιξης των τοπίων αποδίδεται στη διερεύνηση των αιτιών-παραγόντων που επιδρούν και κινητοποιούν τις διαδικασίες εξέλιξής τους. Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση προκύπτει ότι τα τοπία αλλάζουν κάτω από την επίδραση πολλών παραγόντων(βιοφυσικών, κοινωνικοοικονομικών , δημογραφικών,

διαχειριστικών, γεωγραφικών κ.ά.(Poudevigne et al., 1997; Skelton, 1998; Gunilla et al., 2000; Verburg et al., 1999; Englesman et al., 2002; Lambin, 2004; Briassoulis, 2000; Soeboer, 2001; Willemen et al, 2002; Vos, 1993).

Επιπρόθετα ο Farina (1998) αναφέρει ότι στα ανθρωπογενή τοπία οι παράμετροι που επιδρούν στις αλλαγές των τοπίων είναι πολλές και σχετίζονται κυρίως με τις αλλαγές στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Στα τοπία των μεσογειακών χωρών η ανθρώπινη επίδραση είναι έντονη και γι' αυτό τα τοπία αυτά είναι ιδιαίτερος τρωτά στις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές. Ο Bankon (1998) συμπληρώνοντας τον Farina (1998), αναφέρει ότι η παρούσα κατάσταση όλων των τοπίων των μεσογειακών χωρών προκύπτει από τη διαχρονική εξέλιξη των χρήσεων γης και των καθεστώτων ή πολιτικών διαχείρισής τους. Προς την ίδια κατεύθυνση συμφωνούν επίσης και οι Skelton, 1998; Di Pasquale et al. ,2004a; Bonet et al. ,2004; Ispikoudis and Chouvardas ,2005; οι οποίοι αναφέρουν ότι τα τοπία των μεσογειακών χωρών αλλοιώνονται με γρήγορους ρυθμούς, με βασικό αίτιο την εγκατάλειψη των παραδοσιακών πρακτικών διαχείρισής τους, που σχετίζεται άμεσα με φαινόμενα οικονομικών και κοινωνικών διαφοροποιήσεων , ενώ υπόκεινται ραγδαίες αλλαγές που συχνά είναι μη αναστρέψιμες.

Το υφιστάμενο καθεστώς χρήσεων γης στην Ελλάδα, παρά τα μέτρα συστηματικής διαχείρισης δασών, παραμένει επί το πλείστον χαώδες και άναρχο. Είναι ίσως η κύρια αιτία της ασύμμετρης οικονομικής, δημογραφικής και χωροταξικής οργάνωσης της Χώρας και της κατασπατάλησης των εθνικών μας πηγών.

Είναι γεγονός ότι σήμερα η χρήση του εδάφους από τον ανθρώπινο παράγοντα –ιδιαίτερα στην περιφέρεια –έχει αρχίσει να γίνεται σαφώς πολυπλοκότερη σε σχέση με το παρελθόν. Σήμερα, το ίδιο τμήμα εδάφους συνειδητά καλείται να εκπληρώσει και να προσφέρει μια ποικιλία λειτουργιών, ορισμένες φορές ανόμοιων ή φαινομενικά ετερόκλητων μεταξύ τους. (Rindfuss et al., 2004). Η παραπάνω πολυλειτουργικότητα της χρήσης του εδάφους, αυξάνει το βαθμό δυσκολίας της αποτελεσματικής και ουσιαστικής μελέτης του φαινομένου του μετασχηματισμού των χρήσεων γης.

Αυτού του είδους η πολυπλοκότητα, σε συνδυασμό με τις γενικότερες αδυναμίες της εκάστοτε πολιτικών διοικήσεων και, πολύ συχνά, τις ευκαιριακές πολιτικές επιλογές στο τομέα των χρήσεων γης έχουν ως αποτέλεσμα να μην εκπληρώνονται οι στόχοι για βιώσιμη χωρική ανάπτυξη, που τίθενται σε προγραμματικό επίπεδο.

Οι ραγδαίες όμως οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο οδηγούν σε διαδικασίες έντονου μετασχηματισμού πολλών, κυρίως παράκτιων, περιοχών - μεταξύ άλλων μέσω της αναδιοργάνωσης των παραγωγικών δραστηριοτήτων και επομένως και των χρήσεων γης - και επηρεάζουν άμεσα τη βιωσιμότητα των περιφερειακών οικονομικοκοινωνικών ενότητων.

Παράλληλα η πίεση για μεταβολές χρήσεων γης στην Ελλάδα, υπό το πρίσμα κυρίως της τουριστικής ανάπτυξης, στην Ελλάδα κατά τις τελευταίες δεκαετίες, παρουσιάζεται ιδιαίτερα αυξημένη. Οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης και η έλλειψη βιώσιμου αναπτυξιακού προγραμματισμού σε συνδυασμό με το αποσπασματικό χωροταξικό και πολεοδομικό νομοθετικό πλαίσιο, έχουν οδηγήσει σε μια αρνητική πραγματικότητα. Σε αρκετές περιοχές οι μεγαλύτερες πιέσεις προκειμένου να εξασφαλισθεί διαθέσιμος χώρος για αστικοποίηση, για τουριστικές επενδύσεις ή γεωργική και κτηνοτροφική εκμετάλλευση συγκεντρώνονται στα δάση και τις δασικές εκτάσεις, με σημαντικές επιπτώσεις, πέραν του φυσικού περιβάλλοντος, στην οικονομική ζωή πολλών περιφερειών όπως και στη μελέτη περίπτωσης που εξετάζεται στην παρούσα ανάλυση.

2. Μελέτη Περίπτωσης: Οικονομικές Επιδράσεις των Μεταβολών Χρήσεων Γης εξαιτίας της Τουριστικής Ανάπτυξης στο Ν. Μαγνησίας

2.1 Πρωτογενής έρευνα

Σκοπός παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των οικονομικών επιδράσεων των μεταβολών χρήσεων γης, υπό το πρίσμα των πιέσεων της τουριστικής κυρίως ανάπτυξης καθώς και των άλλων ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των οποίων προκύπτουν και από τη δευτερογενή έρευνα που έχει προηγηθεί, ώστε να διατυπωθούν σαφείς προτάσεις για μια ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη του Ν. Μαγνησίας στην Ελλάδα.

Τα κύρια διερευνητικά ερωτήματα που εξετάζονται, με βάση το σκοπό που θέσαμε συνδέονται με το βαθμό σύγκρουσης μεταξύ των παραγωγικών τομέων του Ν. Μαγνησίας, λόγω των μεταβολών χρήσεων γης, τις οικονομικές επιδράσεις και ο βαθμός που αυτές επηρεάζουν το μέλλον των κατοίκων και των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων της περιοχής και τις οικονομικές πολιτικές που μπορούν να αναπτυχθούν προς την κατεύθυνση της ισόρροπης ανάπτυξης της περιοχής.

Στην παρούσα έρευνα ως *ανεξάρτητες μεταβλητές* για τον έλεγχο των μηδενικών και εναλλακτικών υποθέσεων (hypothesis testing) χρησιμοποιήσαμε: το *είδος της περιοχής* (αστική, ορεινή, παράκτια-νησιωτική), την *επαγγελματική ιδιότητα* και ειδικότερα α) για τους μεν κατοίκους τη *κατηγορία του παραγωγικού τομέα* στον οποίο υπάγονται (πρωτογενή, δευτερογενή, τριτογενή) β) για τους δε λοιπούς φορείς, το *διαχειριστικό είδος του φορέα* (ιδιωτικός, δημόσιος) και το *εκπαιδευτικό επίπεδο* (πανεπιστημιακή, μη πανεπιστημιακή εκπαίδευση)

2.1.1 Μεθοδολογικός Σχεδιασμός

Δειγματοληπτικό Σχέδιο και Υποκείμενα της έρευνας:

Ως πληθυσμός της έρευνας ορίστηκε το σύνολο των κατοίκων και φορέων-οργανισμών του Ν. Μαγνησίας, οι οποίοι εμπλέκονται με οιονδήποτε τρόπο στο μετασχηματισμό γης και στη παραγωγική διαδικασία..

Στο τελικό δείγμα συμπεριελήφθησαν 200 κάτοικοι και 20 φορείς από την περιοχή μελέτης και ειδικότερα ο βαθμός ανταπόκρισης για τους μεν κατοίκους ήταν της τάξης του 77,5% (155 υποκείμενα) για τους δε φορείς της τάξης του 80% (16 υποκείμενα) . Η επιλογή των κατοίκων και των φορέων, για κάθε περιοχή μελέτης ,έγινε με τη μέθοδο της απλής τυχαίας δειγματοληψίας(*simple random sampling*).

Εργαλείο της έρευνας

Ως εργαλείο για την συγκέντρωση στοιχείων της έρευνας επελέγη το ερωτηματολόγιο. Ειδικότερα , για τις ανάγκες της έρευνας διαμορφώθηκαν δύο τύποι ερωτηματολογίων για τις δύο διαφορετικές κατηγορίες υποκειμένων της έρευνας(κατοίκους, φορείς)ενώ και στις δύο περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν ερωτήσεις κλειστού τύπου (*διχοτομικές ερωτήσεις, κλίμακες απλής επιλογής, κλίμακες πολλαπλής επιλογής, κλίμακες Likert*):

Ανάλυση των Δεδομένων - Στατιστικά Κριτήρια

Τόσο για την περιγραφή των μεταβλητών που εξετάστηκαν, όσο και για τη διερεύνηση και επαλήθευση των πιθανών σχέσεων μεταξύ τους, χρησιμοποιήθηκαν ποσοτικές μετρήσεις, όπως και σειρά στατιστικών αναλύσεων.

Συγκεκριμένα οι στατιστικές αναλύσεις και μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να ελεγχθούν οι υποθέσεις ήταν ανάλογες με το είδος των δεδομένων της έρευνας. Έτσι χρησιμοποιήθηκαν:

Ως προς το μέρος της έρευνας που εφαρμόζεται περιγραφική στατιστική λάβαμε υπόψη: την Κατανομή Συχνοτήτων ,τον Μέσο Όρο, την Τυπική Απόκλιση και το Τυπικό Σφάλμα των δεδομένων.

Παράλληλα παρουσιάζονται οι συνδυαστικές συχνότητες των απαντήσεων των υποκειμένων του δείγματος, διασταυρωμένες με τις μεταβλητές που θέσαμε ως ανεξάρτητες (το είδος της περιοχής, την επαγγελματική ιδιότητα, το εκπαιδευτικό επίπεδο)

Επίσης κατά περίπτωση χρησιμοποιήθηκαν:

- Υπολογισμοί δεικτών συνάφειας μεταξύ των μεταβλητών (Pearson r)
- Συγκρίσεις διαφορικών ομάδων με μία ανεξάρτητη και μία ή περισσότερες εξαρτημένες (one way anova - analysis of variance – t test.)
- Συγκρίσεις μεταξύ διαφορικών ομάδων με μια ανεξάρτητη και περισσότερες από μία εξαρτημένες (one way multivariate anova - analysis of variance.)
- Ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης για τη στατιστική πρόβλεψη των τάσεων των απαντήσεων των υποκειμένων από τους επιμέρους παράγοντες της έρευνας και τις στρατηγικές αντιμετώπισης του προβλήματος.

Η φύση του αντικειμένου της έρευνας αποτέλεσε τη βάση για τον καθορισμό του είδους της. Ως εκ τούτου η παρούσα έρευνα χαρακτηρίζεται: *περιγραφική* με ποσοτικές και κατηγορικές μεταβλητές, *δειγματοληπτική* ως προς τον αριθμό των εξεταζόμενων ατόμων, και *συναφειακή*, διότι προσπαθεί να ανακαλύψει και να ερμηνεύσει τις συσχετίσεις μεταξύ των «ανεξάρτητων και εξαρτημένων» μεταβλητών, όπως αυτές τίθενται στα διερευνητικά ερωτήματα.

2.1.2 Αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας

Ο έλεγχος των μέσων όρων με το κριτήριο F για ανεξάρτητα δείγματα, με βάση και τις τρεις ανεξάρτητες μεταβλητές έδειξε συστηματικές διαφορές στις απόψεις ανάμεσα στις επιμέρους ομάδες των υποκειμένων της έρευνας στην υπό μελέτη περιοχή.

2.1.3 Συμπεράσματα

Με βάση την *ανάλυση αξιοπιστίας* των απαντήσεων των επιμέρους ομάδων των υποκειμένων της έρευνας, σε σχέση με τις ανεξάρτητες μεταβλητές που θέσαμε για τον έλεγχο των υποθέσεων, προέκυψε ιδιαίτερα υψηλή σημαντικότητα, στοιχείο το οποίο μας επιτρέπει τόσο την αναγωγή των δεδομένων σε γενικότερο πληθυσμό όσο και την αξιόπιστη εξαγωγή συμπερασμάτων από την όλη έρευνα.

Ως εκ τούτου κάτοικοι και φορείς του Ν. Μαγνησίας συμφωνούν ότι:

- υπήρξε σημαντική μείωση, ως προς την απασχόληση, στον πρωτογενή τομέα και παράλληλα αύξηση στους δύο άλλους τομείς, με ιδιαίτερη έμφαση στον τριτογενή τομέα
- οι μεταβολές χρήσεων γης και ειδικότερα η μεταστροφή της οικονομικής δραστηριότητας, φαίνεται ότι έχουν επιδράσει ιδιαίτερα θετικά στην απασχόληση, στο εισόδημα και στις αξίες ακινήτων της περιοχής, με εξαίρεση ως προς τις τελευταίες την κατηγορία των γεωργικών/κτηνοτροφικών ακινήτων
- μεταξύ των άλλων παραγόντων η *υψηλή τραπεζική χρηματοδότηση* των μικρομεσαίων και μεγάλου μεγέθους επιχειρήσεων στην Ελλάδα, και σε μικρότερο βαθμό η *εθνική και ευρωπαϊκή πολιτική επιδοτήσεων* διαδραμάτισαν ιδιαίτερα θετικό ρόλο στα οικονομικά μεγέθη της περιοχής κατά τα τελευταία 15 χρόνια.
- αντίθετα η συχνά ανεπαρκής, σε ζητήματα αναπτυξιακού και χωρικού σχεδιασμού *περιφερειακή κυβερνητική πολιτική*, φαίνεται να μην επέφερε τα προσδοκώμενα για την περιοχή οικονομικά αποτελέσματα, με εξαίρεση τις ιδιαίτερα ευεργετικές επιδράσεις που αυτή είχε στις αστικές περιοχές του νομού μέσω της ανάπτυξης των υπηρεσιών
- υπάρχει μεγάλη διάσταση απόψεων μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων σε ζητήματα χρήσεων γης και οικονομικών δραστηριοτήτων/ανάπτυξης και παράλληλα πολύ μικρός

βαθμός συνεργιών μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, με αποτέλεσμα ιδιαίτερα δυσμενείς επιπτώσεις στην οικονομική ζωή του τόπου

Σημαντικές *στατιστικές διαφοροποιήσεις* μεταξύ των υποομάδων των υποκειμένων της έρευνας του Ν. Μαγνησίας, με βάση τις ανεξάρτητες μεταβλητές που θέσαμε για τον έλεγχο των υποθέσεων, που να απορρέουν από τη διασταύρωση δύο και πλέον στατιστικών κριτηρίων (X^2 - Ανοva - T test) παρατηρούνται στις ακόλουθες κατά κύριο λόγο περιπτώσεις:

- τη θετική επίδραση των *μεταβολών χρήσεων γης* και της μεταστροφής της οικονομικής δραστηριότητας στο Ν. Μαγνησίας από α΄ γενή σε β΄ γενή και γ΄ γενή, ως άποψη τη στηρίζουν κυρίως οι κάτοικοι των αστικών και παράκτιων/νησιωτικών περιοχών του νομού, καθώς και οι απασχολούμενοι στον τριτογενή και εν μέρει στο δευτερογενή τομέα. Εκ μέρους των φορέων κάτι αντίστοιχο εκδηλώνεται μόνο από τους φορείς που προέρχονται από τις αστικές περιοχές.

- ως προς την επίδραση της *εθνικής και ευρωπαϊκής πολιτικής επιδοτήσεων* στην απασχόληση και στο εισόδημα της περιοχής,, ευνοημένοι ιδιαίτερα φαίνεται να είναι οι κάτοικοι των παράκτιων/νησιωτικών περιοχών

- ως προς την *περιφερειακή κυβερνητική πολιτική* ενισχυμένη προκύπτει η απασχόληση και το εισόδημα στις αστικές κυρίως περιοχές

- ως προς τις αξίες ακινήτων, οι μεταβολές χρήσεων γης φαίνεται να ευνόησαν τις εμπορικές αξίες όλων των κατηγοριών ακινήτων, πλην των γεωργικών/κτηνοτροφικών ακινήτων κάτι που ως άποψη στηρίζεται, όπως άλλωστε είναι και αναμενόμενο από κατοίκους των ορεινών κυρίως περιοχών και των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα.

Κατ' αυτό τον τρόπο με βάση τις υποθέσεις της έρευνας και την ανάλυση των δεδομένων, είμαστε υποχρεωμένοι να απορρίψουμε τις μηδενικές υποθέσεις και να δεχτούμε τις εναλλακτικές, σύμφωνα με τις οποίες υπάρχει πράγματι σημαντική διαφορά στις αντιλήψεις μεταξύ των υποομάδων των κατοίκων και φορέων του Ν. Μαγνησίας, ως προς τις οικονομικές επιδράσεις των μεταβολών χρήσεων γης, με βάση και τις τρεις ανεξάρτητες μεταβλητές που θέσαμε για τον έλεγχο των υποθέσεων.

2.1.4. Προτάσεις – Πολιτικές

Η διαρκής υποχώρηση του πρωτογενή τομέα και η πολύ μικρή ή ανύπαρκτη συμμετοχή του δευτερογενή στην οικονομία του Ν. Μαγνησίας, αναδεικνύει την αναγκαιότητα ανάπτυξης περιφερειακών πολιτικών στήριξης του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα με έμφαση ως προς το δεύτερο στην εξειδίκευση της μεταποίησης.

Η μεγάλη διάσταση απόψεων μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων για ζητήματα χρήσεων/πολιτικών γης και οικονομικής ανάπτυξης αναδεικνύει την αναγκαιότητα ανάπτυξης

πολιτικών χωρικού σχεδιασμού, ως αποτέλεσμα ισχυρών συνεργειών μεταξύ των παραγωγικών φορέων και ιδίως μεταξύ του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα. Ειδικότερα προτείνεται, η ανάπτυξη ενός μοντέλου με καταναμημένη θεσμικά την ευθύνη στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, με σωστά προσδιορισμένους στόχους και ρεαλιστικές προσδοκίες, ώστε να συνιστά ένα λειτουργικό και αποτελεσματικό πλαίσιο συνεργασίας. Κατ' αυτό τον τρόπο εκτιμούμε ότι θα υπάρχει μια ισορροπημένη δομή με σαφείς ρόλους και καθήκοντα, με ευέλικτη προσέγγιση εκ μέρους όλων των συμμετεχόντων, συνδυασμένη με την ικανότητα κατανόησης των αναγκών του άλλου συμμετέχοντα.

3. Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bankov, N., (1998): *Dynamics Of Land Cover/Use Changes In Relation To Socio – Economic Conditions In The Psilorites Mountain Of Crete, Greece* MSc, Mediterranean Agronomic Institute Of Chania (M.A.I.Ch.), Chania.
- Bonet, A., Bellot, J. & Pena, J., (2004): *Landscape Dynamics in a Semi –Arid Mediterranean Catchment (SE Spain)*, in “Recent dynamics of the Mediterranean Vegetation and Landscape” Wiley, Chichester, England,
- Briassoulis, H. (2000) Analysis of land use change: Theoretical and modeling approaches in: *The web book of regional science*, <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Briassoulis/contents.htm>.
- Di Pasquale G., Di Martino P. and Mazzoleni S. 2004a. Forest history in the Mediterranean Region. In: Mazzoleni S. et al., (eds). Recent dynamics of the Mediterranean vegetation and landscape. Wiley, Chichester, England, pp. 13 -20.
- Englesman W., Verburg P., Veldkamp T., Mastura S. 2002. Simulating land use changes in an urbanising area in Malaysia. An application of the CLUE-S model in the Selangor river basin. Laboratory of soil Science and Geology. Wageningen University. The Netherlands.
- Farina, A., (1998): *Principles and Methods in Landscape Ecology* Chapman & Hall Ltd., Printed in Great Britain at the University Press, Cambridge.
- Gunilla E., Olsson A., Austrheim G. and Grenne S. 2000. Landscape change patterns in mountains, land use and environmental diversity, Mid-Norway 1960 - 1993. *Landscape Ecology*, 15: 155 - 170.
- Ispikoudis, I. & Chouvardas, D., (2005): *Livestock, Land Use and Landscape*, in “Animal production and natural resources utilisation in the Mediterranean mountain areas”, Wageningen, Academic Publishers, EAAP Scientific Series No. 115.
- Lambin, E. F., Geist, H. J. & Lepers, E. (2004) Dynamics of land-use and land-cover change in tropical regions. *Annual Review of Environment and Resources*, 28(1):205-241.

- Poudevigne I., Van Rooij S., Morin P. and Alard D. 1997. Dynamics of rural landscapes and their main driving factors: A case study in the Seine -Valley, Normandy, France. *Landscape and Urban Planning*, 38: 93 -103.
- Priestley, G., Edwards, A., & Coccossis, H., (επιμ.) (1996). *Sustainable Tourism? European Experience*, CAB International.
- Rindfuss, R. R., Walsh, S. J., Turner, B. L., II, Fox, J. & Mishra, V. (2004) Developing a science of land change: Challenges and methodological issues. *PNAS*, 101(39):13976-13981.
- Saliba , J. L (1990). Coastal Land Use and Environmental Problems in the Mediterranean, *Land Use Policy* Vol. 7, n. 3, pp217-230.
- Skelton M. 1998. The Sustainable Management of Landscapes: A Case Study of the Portaikos Valley, the Central Pindus Mountains. Thessaly. Greece. MSc (LEDM). Wye College. University of London.
- Soeboer W. 2001. CLUE-S. An application for Sibuyan Island, The Philippines. Laboratory of soil Science and Geology. Wageningen University. The Netherlands.
- Verburg, P. & Veldkamp, A. (1999) Introduction to the special issue on spatial modelling to explore land use dynamics. *International Journal of Geographical Information Science*, 19(2):99-102.
- Vos, W., (1993): «*Introduction to Applied Mediterranean Landscape Ecology*», Landscape Ecology Course M.A.I.Ch., Crete.
- Willemen L., Verburg P. and Veldkamp T. 2002. *Modeling of land cover changes with CLUE-S in Bac Kan provinse, Vietnam*. Laboratory of soil Science and Geology. Wageningen University. The Netherlands.